

**Devlet, Sistem ve Kimlik:
Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**

İHSAN D. DAĞI
ATILA ERALP
E. FUAT KEYMAN
NECATİ POLAT
OKTAY F. TANRISEVER
FARUK YALVAÇ
A. NURİ YURDUSEV

İletişim Yayınları 374 • Araştırma - İnceleme Dizisi 59

ISBN-13: 978-975-470-556-0

© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş. / I. BASIM

1-15. Baskı 1996-2016, İstanbul

16. Baskı 2019, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622 Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Devlet, Sistem ve Kimlik

Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar

İHSAN D. DAĞI
ATILA ERALP
E. FUAT KEYMAN
NECATİ POLAT
OKTAY F. TANRISEVER
FARUK YALVAÇ
A. NURİ YURDUSEV

IHSAN D. DAĞI 1964'te Kilis'te doğdu. Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdikten sonra Lancaster Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans (1989) ve doktorasını (1993) tamamladı. 1993 yılından bu yana ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. 1998'de doçent, 2004'te de profesör oldu. 2001-2002 akademik döneminde Georgetown Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Başlıca çalışma alanları insan hakları, demokratikleşme ve siyasal İslam'dır.

ATILA ERALP Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1972 yılında mezun olduktan sonra ABD'nin Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans ve doktora yapmıştır. ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Uluslararası ilişkiler kuramı, Avrupa entegrasyonu, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri konularında dersler vermekte ve araştırmalar yapmaktadır.

E. FUAT KEYMAN Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, Koç Üniversitesi Küreselleşme ve Demokratikleşme Araştırma Merkezi'nin (GLODEM) direktörü ve Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) kurucu yönetim kurulu üyesidir. Demokratikleşme, küreselleşme, uluslararası ilişkiler, sivil toplum ve Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri üzerine çalışmaktadır.

NECATI POLAT 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu, İngiltere'de doktora öğrenimi gördü; ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde uluslararası hukuk profesörüdür.

OKTAY F. TANRISEVER ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Lisans ve yüksek lisans derecelerini ODTÜ, doktora derecesini ise Londra Üniversitesi'nden almıştır. Kendisi uluslararası ilişkiler kuramlarının yanı sıra, Avrasya'da güvenlik sorunları, Kafkasya'daki bölgesel politika, Rusya'da iç siyaset ve dış politika ile Türk-Rus ilişkileri konuları üzerinde araştırmalar yapmakta ve dersler vermektedir.

FARUK YALVAÇ ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdikten sonra, London School of Economics and Political Science'ta yüksek lisans ve doktora yapmıştır. London School of Economics'teki çalışmalarını Noel Buxton Scholar sıfatıyla sürdürmüştür. Fulbright burslusu olarak gittiği Fletcher School of Law and Diplomacy'den ikinci bir yüksek lisans derecesi almıştır. Esas ilgi alanı Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi'dir.

A. NURİ YURDUSEV 1963'te doğdu. Türkiye ve İngiltere'de eğitim gördü. Halen ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Uluslararası ilişkiler teorisi, Avrupa kimliği ve Osmanlı diplomasisi başlıca ilgi alanları arasındadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
'Uluslararası İlişkiler' Öncesi	
<i>A. Nuri Yurdusev</i>	15
Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması	
<i>Atila Eralp</i>	57
Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik- Davranışsalcılık Tartışması	
<i>Oktay F. Tanrısever</i>	89
Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar	
<i>Faruk Yalvaç</i>	131
Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları	
<i>Ihsan D. Dağı</i>	185
Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark	
<i>E. Fuat Keyman</i>	227
Post-Yapısalcı Yaklaşımlar	
<i>Necati Polat</i>	261
Kaynakça	291
Dizin	307

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ilişkiler büyük bir dinamizm içine girmiştir. Bu dinamizm, Uluslararası İlişkiler disiplinini de etkilemiş ve disiplinin canlılık kazanmasını sağlamıştır. Bu canlılığın en önemli göstergelerinden birisi, kuramsal yaklaşım ve tartışmaların artması ve disiplinin kuramsal açıdan çoğulcu bir ortama girmesidir. Elinizdeki kitap, Uluslararası İlişkiler kuramlarındaki bu çoğulculuğu yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler kuramları tarihsel bir süreç içinde ve önemli kuramsal tartışmalarla ilişkilendirilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Soğuk Savaş döneminin Realizm gibi önemli yaklaşımları sergilenirken, Soğuk Savaş sonrası dönemin Realist paradigmayı sorgulayan yeni arayışlarının da önemle üzerinde durulmaktadır.

Dünya politikasında ve Uluslararası İlişkiler disiplininde böylesine bir canlılık yaşanırken ülkemizde de Uluslararası İlişkilere ilgi yoğun bir şekilde artmıştır. Uluslararası olaylara geniş kamuoyu çok daha duyarlı hale gelirken, kamuoyunun bu ilgisi medyaya da yansımış ve özellikle çevre-

mizdeki ülkelerle ilgili gelişmeler, gazete ve televizyonlar kanalıyla günlük yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir. Dünya politikasına ilişkin olarak artan bu ilgi, ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişmesini hızlandırmıştır. Bir disiplinin gelişmesinde en önemli unsurları; konunun sistematik incelendiği kürsü/bölümlerin kurulması ve disiplinle uğraşan bir topluluğun ortaya çıkması şeklinde düşünersek, ülkemizde özellikle son on yılda Uluslararası İlişkiler disiplininin büyük bir canlılık içinde olduğunu söyleyebiliriz. On yıl öncesine kadar, Uluslararası İlişkiler kürsüleri Siyasal Bilgiler Fakülteleri ve Siyaset Bilimi bölümlerinde son derece sınırlıyken; günümüzde öğrenci alan Uluslararası İlişkiler bölümlerinin sayısı onu geçmiş ve her yıl da hızla artmaktadır. Siyasal Bilgiler Fakültelerindeki kürsülerin yerine bölümler kurulmuş ve Uluslararası İlişkiler disiplini giderek daha bağımsız bir yapıya kavuşmaya yönelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Uluslararası İlişkiler disipliniyle ilgili önemli bir öğretim üyesi ve öğrenci topluluğu da oluşmaya başlamıştır.

Ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumuna baktığımızda, disiplinin Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku alanlarından kaynaklandığını görmekteyiz. Konunun ilk ele alındığı Siyasal Bilgiler Fakülteleri ve Siyaset Bilimi bölümlerinde, Uluslararası İlişkiler derslerine Siyasi Tarih ve Devletler Hukukundan kaynaklanan yaklaşım ve müfredat damgasını vurmuştur. Elinizdeki kitabın özellikle ilk iki bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki ilk Uluslararası İlişkiler kürsü/bölümleri de Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku alanlarından etkilenmişlerdir. Ancak, ülkemizdeki gelişmelerde dikkat çeken bir özellik, dünyanın diğer yerlerinde Uluslararası İlişkiler disiplininin Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku ile ilişkisi azalırken, bu durumun ülkemizde halen yoğun

bir şekilde devam ediyor olmasıdır. Uluslararası İlişkiler bölümleri standard bir şekilde şu üç anabilim dalından oluşmaktadır: Siyasi Tarih, Devletler Hukuku ve Uluslararası İlişkiler.

Son on yılda kurulan Uluslararası İlişkiler bölümlerinde, siyasi tarih ve devletler hukukunun yanı sıra, Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimini etkilemeye başlamıştır. Bu, kurulan bazı bölümlerimizin isimlerine de yansımıştır, bu bölümleri isimleri Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler olsa dahi, Siyaset Bilimi dersleri Uluslararası İlişkiler eğitiminin en önemli unsuru halindedir. Hatta denilebilir ki, bazı bölümlerin isimleri Uluslararası İlişkiler'dir ancak, Uluslararası İlişkiler çoğu yerde Uluslararası Politikaya indirgenmiştir. Dünyanın başka yerlerinde gelişen Uluslararası İlişkiler disiplininin disiplinlerarası bir çaba olarak görme eğilimi -özellikle uluslararası ekonomik ilişkilere ağırlık verme hususunda- ülkemizde henüz son derece sınırlıdır. Ancak birkaç Uluslararası İlişkiler bölümümüzde Uluslararası İlişkilere Uluslararası Politika'nın ötesinde disiplinlerarası bir yaklaşım mevcuttur. Uluslararası İlişkiler bölümlerimizde, bölgesel konuların öneminin artmasıyla birlikte, Balkanlar, Orta Asya Ülkeleri ve Avrupa gibi bölgesel konularda dersler artmaya başlamıştır. Ancak, bu derslerde de konunun güncel ve siyasi tarafları ağırlık taşımaktadır.

Ülkemizde böylesine dinamik bir ortam içinde olan Uluslararası İlişkiler disiplinindeki canlılığı, kuramsal konularda görememekteyiz. Uluslararası İlişkiler lisans eğitiminde Uluslararası İlişkiler kuramlarına ilişkin dersler neredeyse yok denecek kadar az sayıdadır; yüksek lisans eğitiminde ise oldukça sınırlıdır. Uluslararası İlişkiler kuramlarına ilişkin konular daha ziyade Uluslararası Politika derslerinin giriş kısmında yer almaktadır. Oysa, belirttiğimiz gibi, Soğuk Savaş sonrası ortamda, Uluslararası İlişkiler disiplininde

kuramsal alanda büyük bir canlılık yaşanmaktadır. Böylesine bir canlılık içinde, Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla ilgili kitap ve dergiler hızla çoğalırken ülkemizde Uluslararası İlişkiler yayınları güncel konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkemizde kuramsal konu ve tartışmalar ancak bazı Uluslararası Politika ders kitaplarının giriş kısımlarında kendilerine yer bulabilmektedirler. Uluslararası İlişkiler kuramlarını inceleyen tek bir çalışmanın olmadığını söylersek, sanki durumu abartıyor gibi görünebiliriz, ancak ne yazık ki gerçek budur. Oysa, disiplinlerin gelişmesinde kuramsal yaklaşım ve tartışmaların önemi yadsınamaz, disiplinler böylesine bir ortamda oluşur. Ayrıca, bölümlerin ve disiplinle uğraşan toplulukların ortaya çıkması ancak konuya ilişkin ürün vermeleriyle anlam kazanabilir. Güncel konular ancak daha sistematik ve kavramsal çerçevede incelendiğinde disipline katkıda bulunabilirler. Ülkemizde ne yazık ki kuramsal olan, *soyut* ve *afaki* olan anlamında anlaşılmakta, güncel olanın daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecek bir araç olarak düşünülmemektedir. Oysa, Uluslararası İlişkiler disiplininin evrimini izlediğimizde, kuramsal yaklaşım ve tartışmalara ağırlık veren çalışmaların önemli bir yer tuttuğunu ve güncelin anlaşılmasında temel araç olarak düşünüldüklerini gözlemekteyiz. Elinizdeki kitap, önemli gördüğümüz bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu kitabımızda Uluslararası İlişkiler disiplindeki önemli kuramsal yaklaşım ve tartışmalar betimlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla ilişkili olarak belirttiğimiz gibi, Türkçe yazılmış yeterince kaynak bulunmadığından, bu çalışmada kapsayıcı olmaya çalışılırken, disiplini etkileyen önemli kuramsal yaklaşım ve tartışmaların kendi zenginlikleri içinde ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Elinizdeki kitap Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler kuramları çalışma grubunun ortak ürünüdür.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü kuramsal çalışmalara gerek lisans eğitiminde gerekse yüksek lisans eğitiminde önem vermiş, hızla artan bölgesel konularındaki derslerde de güncel olayların kuramsal ve kavramsal düzeyde tartışılmasını müfredatının önemli bir parçası yapmaya çalışmıştır. Her ne kadar ülkemizde kuramsal tezlerin yazımında güçlükler olsa da bu tür tezlerin yazılması teşvik edilmiştir. Çalışma grubumuzun iki üyesi A. Nuri Yurdusev ve Oktay F. Tanrısever, yüksek lisans programımızda yetişmiş ve değerli kuramsal tez çalışmaları yapmışlardır.

Bölümümüzün Uluslararası İlişkiler kuramları ile uğraşan altı öğretim üyesi ve asistanı İhsan D. Dağı, Atila Eralp, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç ve A. Nuri Yurdusev ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi mezunu ve halen Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü öğretim üyesi E. Fuat Keyman'dan müteşekkil Uluslararası İlişkiler Kuramları Çalışma Grubu'nu oluşturduk. Çalışma grubumuzun amacı kuramsal konulardaki kendi araştırmalarımızı aramızda tartışmak ve hem ülkemizde hem de uluslararası zeminlerde Uluslararası İlişkiler kuramlarına katkıda bulunmaktı. Grubumuz, çalışmalarımız esnasında, öncelikle ülkemizde Uluslararası İlişkiler kuramları alanında Türkçe kaynak boşluğunu saptayarak, çalışmalarını bu önemli boşluğu doldurmak üzerine yoğunlaştırdı. Bu yılın başından itibaren çalışma grubumuz sık sık toplanarak, elinizdeki kitabın bölümlerini tartıştı ve kapsayıcı bir yayın yaratmaya çalıştı. Hemen belirtmemiz gerekir ki, çalışmalarımız bütün üyelerimizin yoğun katılımıyla, son derece umut ve heyecan verici olmuştur. Ortak çalışmaların disiplinlerin gelişmesinde olduğu kadar, kişilerin kendi gelişimlerinde de ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişmesi için ortak çalış-

maya olan inancımız, bu grubumuzdaki umut verici tablodan sonra daha da pekişmiştir. Elinizdeki kitabın bu çalışma grubunun ilk ürünü olduğunu, çalışmalarımızın süreceğini ve yeni projeler içinde olduğumuzu belirtebiliriz.

Çalışma grubumuzun bu ilk ortak ürününde, belirtmeye çalıştığımız gibi, kapsayıcı olmayı amaçladık. Uluslararası İlişkiler disiplini, kitabımızda ayrıntılı sergilendiği gibi oldukça yeni bir disiplindir, yirminci yüzyılda şekillenmiştir. Ancak bu disiplinin gelişmesine ışık tutan bir “öncesi” olduğunu düşündük ve kitabımızın ilk bölümünde A. Nuri Yurdusev, Uluslararası İlişkiler disiplini “öncesi” dönemi gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Yurdusev, ilk ve orta çağlardaki Uluslararası İlişkilere değin ortaya konan düşünceleri inceledikten sonra, modern dönem üzerinde yoğunlaşmakta ve disiplinde hala tartışılan, Grotius, Hobbes ve Kant tarafından geliştirilen düşüncelere ağırlık vermektedir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise Atilla Eralp ve Oktay F. Tanrısever Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumunda, iki önemli kuramsal tartışma olan Idealizm-Realizm ile Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmalarını, bu yaklaşımların kendi zenginlikleri içinde sergilemeye çalışmaktadırlar. Bu iki tartışma Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanının ve metodolojisinin ortaya çıkmasında dönüm noktası oluşturmuşlardır. Disiplinlerin oluşumunda çalışma alanları ve yöntemlerinin ne kadar önemli oldukları düşünülürse, bu iki tartışmanın Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşu ve gelişimi üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir.

Kitabın daha sonraki bölümleri ise Faruk Yalvaç, İhsan D. Dağı, E. Fuat Keyman ve Necati Polat'ın katkılarından oluşmaktadır. Yazarlar, Uluslararası İlişkiler kuramlarında hakim Realist anlayışın zamanla nasıl sorgulandığını ve ne gibi yeni arayışların ortaya çıktığını göstermektedirler. So-

ğuk Savaş-sonrası ortamda Uluslararası İlişkiler kuramında oluşan çoğulcu yapı bu çalışmalarda sergilenmeye çalışılmaktadır. F. Yalvaç yapısalcılığın, Uluslararası İlişkilerde anlamlı bir kuramsal çerçeve oluşturabilmesi için, pozitivizmin yerini daha eleştirel bir bilim anlayışına bırakması gerektiğini savunurken, İhsan D. Dağı, normatif yaklaşımların temellerini incelemiş ve uluslararası politik sorunlardaki normatif boyuta dikkat çekmiştir. E. Fuat Keyman ise, disiplinin içinden geçmekte olduğu eleştirel dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, Habermasçı, Gramşiyen ve Post-modern Uluslararası İlişkiler söylemlerini incelemiş ve kimlik/fark sorunsalının önemini vurgulamıştır. Son olarak, Necati Polat Uluslararası İlişkilere ilişkin post-yapısalcı bir yaklaşımın nasıl geliştirilebileceğinin ipuçlarını ortaya koymuştur.

Ortak bir çalışma ürünü olan bu kitabın ortaya çıkmasında öğrencilerimizin büyük katkısı olmuştur. Kendileri güzel soruları ile bizi kuramsal konularda daha dikkatli düşünmeye yöneltmiş; güncel konuların daha sistematik kavranmasında kuramsal tartışmaların gereğine olan inancımızın canlı kalmasını sağlamışlardır. Bölümümüz dördüncü sınıf öğrencilerinden Burak Kantoğlu'na ise, özellikle teşekkür etmek isteriz. Kendisi konuya karşı olan ilgisi yanısıra, bilgisayar becerisi ile de, bu kitabın ortaya çıkmasında çok yardımcı olmuştur.

'Uluslararası İlişkiler' Öncesi

A. NURİ YURDUSEV

Bu bölümde, Uluslararası İlişkiler'in bir çalışma ve inceleme alanı, başka bir deyişle bir disiplin olarak ortaya çıkmasından önce uluslararası ilişkiler konusu ile ilgili bilgi ve düşünce birikimi özetlenecektir.¹ Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak doğuşundan önce yapılan uluslararası ilişkiler çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişim sürecinde ortaya atılan teoriler ve analizlere ışık tutacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu amaçla, öncelikle, bir ilişki biçimi ve bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'den ne kastedildiği ve bunların ne zaman başladığı açıklanacak ve sonra da Uluslararası İlişkiler'in öncesi üç bölüm halinde tarihsel olarak verilecektir: ilk çağlarda (Eski Çin ve Yunan-Roma dünyasından örneklerle) Uluslararası İlişkiler düşüncesi, orta çağlarda (Hıristiyan doktrininde ve klasik İslam düşüncesinde) Uluslararası İlişkiler anlayışı, ve modern dönemdeki belli başlı Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırma-

1 Bu makalede Uluslararası İlişkiler, bir çalışma alanı veya disiplinden bahsederken büyük harflerle, 'Uluslararası İlişkiler' şeklinde, belli bir ilişki biçiminden bahsederken küçük harflerle, 'uluslararası ilişkiler' şeklinde, yazılmıştır.

ları. Modern dönemdeki Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırmalarını da; Machiavelli ve Hobbes ile özdeşleştirilen realist (Hobbesiyen) tanımlama, Grotius ile ilintilendirilen rasyonalist (Grotiyen) tanımlama ve Kant ile bağlantı kurulan radikal (Kantiyen) tanımlama olmak üzere üç alt başlık halinde inceleyeceğiz.

Uluslararası İlişkiler Nedir?

İlkin, uluslararası ilişkilerin ne olduğu sorusunu aydınlatmamız gerekiyor. Uluslararası ilişkilerin bir ilişki türü olduğunu öncelikle belirtmiştik. Bunun insan ilişkileri kapsamında yer aldığını söylemeye gerek yok. Burada, insan ilişkilerinin sosyal ilişkiler olduğunu vurgulamak durumundayız. İnsanın sosyal bir varlık olduğunu, yani belli bir sosyal çevre (toplum) içinde yaşadığını, biliyoruz. Plato ve Aristo'dan bu yana hiçbir yazarın gözardı etmediği bir durum bu. İnsanın sosyalliği diğerkamılığından ziyade, daha çok kendi kendine yetmezliğine dayanır. Teorik olarak insan tekinin yalnız kendine yeter bir yaşam sürebileceği savunulabilse bile, tarihsel bilgi birikimimiz bize böyle örnekler sunmuyor. Başka bir deyişle, tarihsel olarak bir bireyin tek başına yaşadığını kanıtlama şansımız yok. İnsanoğlu hep toplum içinde yaşayageldiğine göre, insan tekinin toplumdışı ve kendiliğinden açıklanabilir özelliklerinden ve ilişkilerinden bahsetmemiz de mümkün değil. Daha doğrusu, insan tekinin bireysel özellikleri ve eylemleri, içinde yetiştiği toplumsal çevrenin sosyalizasyon sürecinden bağımsız olamaz. Bireyin kalıtsal özellikleri için de bunun geçerli olduğu kısmen söylenebilir. İnsan sosyal bir varlık olduğu içindir ki, insan ilişkileri sosyal ilişkilerdir.

İnsan ilişkilerinin sosyalliği, insanın sosyal bir varlık olmasının yanında, aynı zamanda, ilişki olayının mahiyeti ge-

reğidir. Tanımı gereği, ilişki bir başkası ile kurulan bağlantıyı içerir. İnsanın sosyal olması da başkaları ile beraber olması demektir. İnsan tekinin kendisi ile ilişki kurmasından bahsetmediğimiz sürece, sosyallik durumu olmadan ilişki de olmaz. Bireyin kendisi ile ilişkisinden, kendisi ile barışık olması deyiminde olduğu gibi, sözedilse bile burada tam olarak sosyaliteden arınıldığı söylenemez. Çünkü bu süreçler toplumsal öğrenme sürecinin dışında değildir. Dolayısıyla, bir insan ilişkisi türü olarak uluslararası ilişkiler de sosyal ilişkilerdir.

İnsan ilişkileri yeknesak değildir, değişik formlarda ve biçimlerde ortaya çıkabilir. İşte, bu nedenle ilişki türlerinden bahsetmek mümkün olur. Peki, farklı ilişki türleri nasıl ortaya çıkar? İnsan ilişkileri ilişkinin konusuna ve amacına göre tasniflendirilebilir: Çıkar ilişkisi, sevgi ilişkisi, iş ilişkisi, iktisadi ilişki, kültürel ilişki,... vb. ifadelerinde olduğu gibi. Diğer yandan, insan ilişkileri ilişkinin öznesine, yani kurucularına, göre de tanımlanabilir: Aile ilişkisi, kişilerarası ilişki (bireysel veya yüz yüze ilişkiler), firmalararası ilişkiler, etnik grupların ilişkisi, topluluklar arasındaki ilişkiler, ulusların ilişkileri ve devletlerarası ilişkiler,...vb. ifadelerinde olduğu gibi. Bütün bu ilişki türlerinin hepsi sosyal ilişkilerdir, ama bazıları insan tekinin diğerleri ile birlikte oluşturduğu birimlerce yürütülmektedirler. Bunlara sosyal birimler denebilir. Değişik bir ifadeyle, bireylerin diğer bireylerle kurmuş oldukları ilişkilerin tekrarı ve kurumsallaşması ile çeşitli toplumsal birimler oluşur. Toplumsal birimlerin hiçbirisi, son tahlilde, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız değildir, fakat kendisine özgü bir varlığı veya aidiyeti zamanla oluşur. Bireylerin bireysel varlıklarından ayrı bir varlık kazanırlar.² Bu anlamda, sosyal birimler bi-

2 Kendilerini oluşturan bireylerin bireysel varlığından ayrı varlığa sahip sosyal birimlerin ne zaman ortaya çıktığını tarihsel olarak kesinlikle belirleme imka-

reyleri şekillendiren, etkileyen ve tanımlayan birer entite olurlar. Başka türlü ifade edersek, insan tekinin; içinde yer aldığı ve aidiyet iddiasında bulunduğu sosyal birimlerce tanımlanıp kimliklendirildiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede, bir insanal (insani) ve sosyal ilişki türü olarak uluslararası ilişkileri, en genelde, 'ulus' diye adlandırdığımız sosyal birimler arasındaki ilişkiler, veya 'ulusların ilişkileri', ya da 'uluslar arasında gerçekleşen ilişkiler' olarak tanımlayabiliriz. Burada iki noktaya dikkat çekilmeli. Birincisi, uluslararası ilişkilerin belli bir toplumsal birimce yürütülmesi ya da belli bir toplumsal birimle ilgili olması. Bu haliyle uluslararası ilişkiler; bireysel ilişkilerden ayrıldığı gibi, diğer toplumsal birimlerce yürütülen ya da onları ilgilendiren ilişki türlerinden de, mesela, partilerarası ilişkilerden, etnik gruplararası ilişkilerden, medeniyetler arasındaki ilişkilerden, kabilelerarası ilişkilerden,...vb. ayrılır. Uluslararası İlişkiler tanımında dikkati çeken ikinci nokta ise, Uluslararası ilişkilerin birden fazla sosyal birimi içermesidir. Yani, uluslararası ilişkilerin kapsam alanı bireylerin ait oldukları toplumsal alanın ötesinde başka toplumsal alanlara uzanmaktadır. Bu haliyle uluslararası ilişkiler; kişilerarası ilişkilerden ayrılırken, diğer toplumsal birimler arasındaki ilişkiler ile uzanım alanı ekseninde bir ortak paydaya sahiptir. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkiler ile öteki toplumsal birimler arasındaki ilişkiler aynı problematiğe hitap etmektedirler: Birden fazla ve farklı sosyal birimler dahilinde bulunan insanların birarada yaşama sorunsalı. Böy-

nümüz yok. Sadece bunun insanın yerleşik toplum halinde yaşaması ile eşzamanlı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, McNeill otoritenin kişilikden değil ofisten (makamdan) gelmesi anlamında bürokrasinin Hammurabi zamanında (M.Ö. 18. yüzyıl öncesi) oldukça gelişmiş olduğunu bildiriyor. Bkz., W.H. McNeill, *A World History* (London: Oxford University Press, 1967), s. 56. Tarihsel süreç içinde sosyal birimlerin gayrişahsilik (formellik) derecesi şüphesiz değişmiştir.

le bir tanımlamadan, eğer bütün insanlar tek bir toplumsal birim dahilinde yaşasalardı veya sadece bir tek toplumsal birimle kendilerini kimliklendirselerdi toplumlararası ilişkilerin sözkonusu olamayacağı sonucu doğal olarak çıkar. Aynı şekilde, uluslararası ilişkilerden ancak 'ulus'un ötesinde 'uluslar' var olduğu sürece bahsedebiliriz.

Toplumlararası ilişkilerin belli bir türü olarak uluslararası ilişkilerin, bugün kullandığımız anlamıyla, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da ulus-devletin doğuşu ile ortaya çıktığı, yeni oluşan ulus-devletlerin ilişkilerini düzenlemek için belli değerler, kurallar ve normlar üzerinde uzlaşarak bir sistem oluşturdukları ve bu sistemin kuralları ve birimleri (ulus-devletler) ile tarihsel süreç içinde bugün bilinen dünyayı kapsamaması sonucu günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin oluştuğu genellikle kabul edilen bir görüştür.³ Bu nedenle, günümüzde uluslararası ilişkiler deyince anlaşılan ulus-devletler arasındaki ilişkilerdir. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkilerle devletlerarası ilişkiler eşanlamlı olarak alınmaktadır. Her ne kadar ulus (nation) kültürel yanı ağır basan çeşitli ortak özelliklere sahip insan topluluğunu nite-

3 Günümüz uluslararası ilişkilerinin bu çerçevede analizinin önde gelen örneklerini şöyle verebiliriz: H. Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977); H. Bull ve A. Watson, (der.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); G.W. Gong, *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); F.H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963); M. Keens-Soper, 'The Practice of a States System', M. Donelan, (der.), *The Reason of States: A Study in International Political Theory* içinde (London: George Allen and Unwin, 1978); McNeill, a.g.e., dipnot 2; G. Modelski, *Long Cycles in World Politics* (London: Macmillan, 1987); E.S. Northedge, *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976); I. Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974); A. Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992); ve M. Wight, *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977).

lerken, devlet (state) böyle ya da herhangi bir topluluğun teşkilatlanmış gücünü nitelerse de, bu iki birim birbiriyle oldukça yakından ilintilidir. Tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çıkmışlar ve birbirini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.⁴ Bu etkileşimde bazı durumlarda biri, bazı durumlarda ise diğeri baskın olabilir. Örnekleme gerekirse, Amerika ve İsviçre’de devlet önce gelmişken, Almanya’da ulus önce gelmiştir.

Öyleyse, uluslararası ilişkilerin diğer toplumsal birimler-arası ilişkilerden farkının ulus-devlet temelinde açıklanabileceğini söyleyebiliriz. Bu durumda, ulus-devletin ayırıcı özelliklerini belirtmemiz gerekir. Kısaca söylemek gerekirse, ulus-devlet her şeyden önce egemen devlettir. Nüfuz alanında hükümlanlık hakkının nihai ve mutlak sahibidir. Egemenlik (hükümlanlık) belli bir toplulukta “nihai ve mutlak bir otorite”nin kabulünün yanısıra bu iddiada bulunabilecek başka herhangi bir otoritenin olmadığı düşüncesidir.⁵ Modern devletin özelliği egemenliği tekelinde tutmasıdır. Bu tekelin en önemli ifadesi Bodin’e göre yasa yapma

4 Modern anlamlarıyla ulus ve devlet’in ortaya çıkışı ve aralarındaki bağ için, örneğin, bkz. J. (Lord) Acton, ‘Nationality’, *Essays on Freedom and Power* kitabı içinde (New York: Meridian Books, 1955); B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983); W. Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); E. Kedourie, *Nationalism* (London: Hutchinson, 1960); H. Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background* (New York: The Macmillan Company, 1944); H. Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* (London: Methuen, 1977); A.D. Smith, *National Identity* (London: Penguin Books, 1991); ve C. Tilly, (der.), *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975). *Oxford English Dictionary*, ikinci baskı (1989), modern anlamlarıyla ‘ulus’ (nation) ve ‘devlet’ (state) sözcüklerinin literatürdeki ilk kullanımlarının aşağı yukarı aynı yıllarda görüldüğünü bildirir.

5 Bkz. F.H. Hinsley, *Sovereignty*, ikinci baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), ss. 1, 26.

ve feshetme gücü,⁶ Weber'e göre ise meşru olarak zor (cebir) kullanma hakkına sahip olmaktadır.⁷ Ulus-devletin ayırıcı özelliği belli sınırlar dahilinde belli bir topluluk üzerinde hükümlanlık tekeli iddiasında bulunması olarak ortaya çıkıyor. Bu da, modern ulus-devletin merkezci bir devlet olmasını getirmiştir. Hükümlanlık tekeli iddia eden modern ulus-devlet öncesi organize sosyal birimlerin varlığı savunulabilir. Lakin, modern ulus-devlet örneği kadar iktidar tekelinin ve merkezîyetçiliğinin yaygınlığı tarihte görülmemiştir dersek pek yanılmış olmayız.⁸

Uluslararası İlişkilerin günümüzdeki anlamıyla modern dönemle, 15. ve 16. yüzyıllarda, başladığını belirttik. Acaba bu ne kadar doğru? Uluslararası ilişkiler daha önce yok muydu? Her ne kadar uluslararası ilişkilerin modern döneme ait bir olgu olduğu hakim görüş ise de, bazı yazarlar çok daha öncelere kadar giderler. Toynbee'ye göre, birbiriy-

6 Bkz. J. Bodin, *Six Books of the Commonwealth*, özetleyerek çev. M.J. Tooley (Oxford: Basil Blackwell, 1955), x. bölüm.

7 Bkz. M. Weber, 'Politics as a Vocation', *From Max Weber: Essays in Sociology* kitabı içinde, çev. ve (der.), H.H. Gerth ve C.W. Mills (New York: Oxford University Press, 1946), ss. 77-128.

8 Valery modern devletin iktidarının yaygınlığını şöyle ifade ediyor: 'Zamanımızda, yeryüzünün yaşanabilir her parçası keşfedilmiş ve devletler arasında paylaşılmıştır... Bayrak taşımayan hiç bir kaya yok; haritada artık boşluklar bulunmuyor; gümrük memurlarının ve kanunun ulaşmadığı bir bölge mevcut değil; meseleleri evrak dosyalarına geçmeyen ve böylece yazılı ifadenin şeytani büyü-sü altında, çok uzaklardaki bürolarında oturan işgüzar bürokratların eline düşmeyen bir kabile de yok.' P. Valery, *History and Politics*, çev. D. Folliot ve J. Matthews (London: Routledge and Kegan Paul, 1962), s. 14-15. Valery'nin bu çarpıcı ifadelerine rağmen devletin egemenliğe, yani iktidara ve güce, pratikte, ne derece tek başına sahip olduğu tartışılır. Bu tartışma Uluslararası İlişkilerde altmışların sonlarından itibaren yoğun olarak yapılmıştır ve halen de Uluslararası İlişkilerin odak noktalarından birisidir. Bu konuda, bu kitabın ileriki bölümlerinde daha fazla durulmaktadır. Burada, şu kadarını belirtmek istiyorum. Aslında, devletin egemenliği baştan beri hiç bir zaman mutlak olmamıştır. Egemenlik sınırlı olmanın yanısıra, diğer toplumsal birimlerle de paylaşılmalıdır. Bu hususta, bkz. D. Held, *Political Theory and the Modern State: Essays on State, Power and Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1989).

le temas halinde lokal, egemen devletlerin ortaya çıkışından bu yana uluslararası ilişkiler daima varolagelmıştır. M.Ö. üçüncü bin yılda Sümer Site-Devletleri arasındaki ilişkiler uluslararası ilişkilerin ilk örnekleridir.⁹ Hatta, modern devletler sistemi çerçevesindeki uluslararası ilişkilere benzer şekilde bir uluslararası ilişkilerin klasik Yunan Site-Devletleri döneminde görüldüğü de savunulmaktadır.¹⁰ Şüphesiz, modern dönemin uluslararası ilişkilerinin daha önce aynen yaşandığını savunmak zor. Lakin, modern dönemdeki uluslararası ilişkilerin önceki toplumlararası ilişki türlerinden etkilenmediğini savunmak da zor. Modern devirden önce de insanlar birden fazla ve birbiriyle temas halinde olan toplumsal birimler altında yaşıyorlardı. Tarihsel olarak insanın asosyal veya toplumdışı bir yaşam sürdüğünü kanıtlama olanağımızın olmadığını belirtmiştik. Aynı şekilde, tarihin herhangi bir döneminde bütün insanların tek bir toplumsal birim dahilinde yaşadığını kanıtlamak da mümkün değil.

Çoğul toplumsal birimler birbirlerine karşı, mantıksal olarak, üç durumda bulunabilirler. Birincisi, her birimin kendi kendine olduğu bir izolasyon (tecrit) durumudur ki, bu halde toplumlararası ilişkilerden bahsedemeyiz. İkincisi, çoğul toplumsal birimlerin tek bir çatı veya merkez altında toplanması durumudur. İmparatorluklar ve hegemonyal birlikler bunun tarihsel örnekleridir. Bu durumda, toplum-

9 Bkz. A.J. Toynbee ve V. Toynbee, 'Problems of Research in International Relations', *International Studies* (Cilt 3, Sayı 1, 1961), ss. 1-5. (Indian School of International Studies). Aynı şekilde, Parkinson, ve Olson ve Groom da Uluslararası İlişkilerin ilk çağlara kadar götürülebileceği görüşünde. Bkz, sırasıyla, F. Parkinson, *The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought* (Beverly Hills and London: Sage Publications, 1977); ve W.C. Olson ve A.J.R. Groom, *International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation* (London: Harper Collins Academic, 1991).

10 Örneğin, bkz. Watson, *a.g.e.*, dipnot 3, ss. 47-68; ve Wight, *a.g.e.*, dipnot 3, ss. 46-72.

sal birimlerin varlıkları ve aidiyetleri yok olmadığı için toplumlararası ilişkilerden söz etmek mümkündür. İlişkiler bir merkezden düzenlenmektedir. Roma, Çin ve Osmanlı emperyal sistemlerinde olduğu gibi. Üçüncü durumda ise, çoğul ve farklı toplumsal birimler karşılıklı yatay ilişkiler kurarlar ve ilişkiler karşılıklı uzlaşmalara, spesifik konuların gereklerine ve müteakabiliyet esasına göre düzenlenir. Resmi olarak ve açıkça tanınmış bir düzenleyici merkez yoktur. Sümer Site-Devletleri, Klasik Yunan Site-Devletleri, Modern Ulus-Devletler sisteminde olduğu gibi. Tarihsel olarak diğerleri ile ilişkisi olmayan bir toplumsal birimin varlığını kanıtlayma imkanımız olmadığına göre, daha önce belirtmiş olduğumuz uluslararası ilişkilerin kapsam ve uzanım alanı bakımından birden fazla toplumsal birimi içermesi niteliğinin aslında her zaman var olduğunu söyleyebiliriz. Toplumlararası ilişkiler anlamında alınırsa uluslararası ilişkiler insanın toplum halinde yaşamasıyla yaşıttır denebilir. Tabii ki, özel anlamıyla, yani günümüzdeki kullanımıyla, uluslararası ilişkiler modern bir fenomendir.

Uluslararası İlişkiler Disiplini

Uluslararası İlişkiler'i, en geniş şekliyle, uluslararası ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımlama totoloji gibi gözükse de yanlış değildir. Uluslararası İlişkiler disiplininin tarifi için, her şeyden önce bir 'disiplin' ile neyi kastedtiğimizi açıklamamız gerekiyor. Uluslararası İlişkiler'i, 1955 yılında, "yeni gelişen bir disiplin" olarak niteleyen Q. Wright'a göre bir disiplinin varlığı şunları gerektirir: Yazarların bir tür bütünlüğe sahip bir alanın varlığının bilincinde olması; alanın ya da çalışma konusunun kapsamının ve onu diğer alanlardan ayıran sınırlarının belirlenmesi; alanın organizasyonu, alt bölümleri ve metodları üze-

rinde belli bir uzlaşma; ve alanda uzman olan kişilerin ve uzmanlık kriterlerinin herkes tarafından belli ölçüde kabulü.¹¹ Wright'ın disiplin tanımlaması oldukça kapsamlı, ama fazla katı. Herhangi bir çalışma alanının bunları sağlaması hayli zor. Uluslararası İlişkiler'in bunu sağladığını söyleyemeyiz. Bu kitabın sonraki bölümlerindeki tartışmalar bunun en açık göstergesidir.

Bir disiplini; belli bir konuda veya alanda kendilerini sözkonusu alanın çalışanları olarak tanımlayan kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerin ve ürünlerin tümü olarak tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle, belli bir akademik topluluk belli bir konuda yoğunlaştığı zaman bir disiplin ortaya çıkar. Akademik topluluğun kullandığı kavramlar, terimler, teknikler ve metodlar ile tartıştığı konular ve meseleler disiplinin çekirdeğini oluşturur. Disiplinin kesin tanımı ve diğerlerinden ayrılması akademik topluluğun uzlaşma derecesine bağlıdır. Mesela, 'doğa bilimleri' için bu uzlaşma düzeyi yüksekken aynı şeyin 'sosyal bilimler' için söylenemediğini biliyoruz. Fakat, sosyal disiplinlerde de belli bir uzlaşmanın olduğu açık. Aksi takdirde, sosyal disiplinlerden bahsedemedik.¹²

Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler disiplini kendilerini uluslararası ilişkiler çalışanı olarak tanımlayan bir topluluğun yaptıklarının tümüdür. Bu anlamda, Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda, Birinci Dünya Savaşı'nı takibeden yıllarda ortaya çıktığı üzerinde genel bir anlaşma mevcut. Uluslararası İlişkiler'in ilk başvuru kitaplarından birisi olan ve 1939 yılında yayınlanan klasik eserinde E.H. Carr, Ulusla-

11 Q. Wright, *The Study of International Relations* (New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1955), s. 28.

12 Kolayca görülebileceği gibi, disiplin tanımlamasında Kuhn'a dayanıyorum. Bkz. T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, genişletilmiş ikinci baskı (Chicago: The University of Chicago Press, 1970).

rarası İlişkiler'i kastederek "bir bilimin başlangıçları"ndan bahseder. Carr'a göre bu, dış politika ve savaş gibi konularda askerlerin ve diplomatların tekelinin kırılarak başkalarının da bu konularla ilgilenmeye başlamasının bir sonucudur. Aynı şekilde, W.C. Olson'a göre, yeni bir çalışma alanı olarak Uluslararası İlişkiler'in gelişmesindeki temel motifin bir yanında barışın muhafazası, diğer yanında ise devletlerarası münasebetlerin anlaşılması ve organizasyonu için farklı bir yaklaşım ihtiyacının görülmesi vardır.¹³ Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda başlamasının nedeni olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın yolaçtığı daha önce benzeri görülmemiş felaketlerin bir daha tekrarını önlemek gibi pragmatik bir gerekçenin yanında, Modern dönemde artan kurumsallaşma ve uzmanlaşmanın getirdiği disiplinlerin, önceleri doğa bilimlerinin 19. yüzyıldan itibaren de toplum bilimlerinin, tek tek sınıflandırılma sürecinin sonuçlarını da dikkate almak gerekir.

Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda başladığı tezi bu alanla ilgili başvuru kitaplarının yayınlanması ve disipline yönelik akademik toplulukların kurulması hususu ile de desteklenebilir. 20. yüzyıldan önce 'Uluslararası İlişkiler' adını taşıyan kitapların yayınlanmadığını görüyoruz. 'Ulus-

13 Bkz., sırasıyla, E.H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, ikinci baskı (London: Macmillan, 1946), s. 1; ve W.C. Olson, 'The Growth of a Discipline', B. Porter, (der.), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969* içinde (London: Oxford University Press, 1972), s. 3. Uluslararası İlişkilerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili olarak ayrıca bkz. M. Banks, 'The Evolution of International Relations Theory', M. Banks, (der.), *Conflict in World Society: A New Perspective on International Relations* içinde (Brighton: Wheatsheaf Books, 1984); H. Bull, 'The Theory of International Politics 1919-1969', B. Porter, (der.), *The Aberystwyth Papers...* içinde; F. Halliday, 'The Pertinence of International Relations' *Political Studies* (Cilt 38, Sayı 3, 1990), ss. 502-516; ve S. Smith, 'Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 16, Sayı 2, 1987), s. 189-206.